

ABU ALI IBN SINO ASARLARIDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDOSHUVNING O'ZIGA HOS JIHATLARI

Raximova Roxat Boysoatovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Pedagogika va
Psixologiya kafedrasida o'qituvchisi*

Munira Qurbonova Beshim qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi 3- kurs talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Abu Ali ibn Sino asarlaridagi psixologik qarashlari haqida, amaliy va nazariy bilimlarni takomillashtirish va amaliyotga tatbiq etishning mohiyatini ilmiy asoslangan holda tadqiq etilgan. Bunda insondagi psixologik qarashlar va hususiyatlari, yoshlarni tarbiyalash o'rganilayotgan hodisalarning aniqlovchilari va namoyon bo'lishi ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *Komil inson, temperament, mehr-muhabbat, tarbiya, motivatsiya, bilim, yuksalish.*

Annotation: *In this article, the psychological views of Abu Ali ibn Sina in the ages, the essence of practical and theoretical knowledge improvement and practical application are researched on a scientific basis. In this, it is shown that the psychological views and characteristics of a person, the determinants of the phenomena studied in the education of young people, and their invisibility.*

Аннотация: *В данной статье на научной основе исследуются психологические взгляды Абу Али ибн Сины на века, сущность совершенствования практических и теоретических знаний и их практического применения. При этом показано, что психологические взгляды и особенности человека, детерминанты явлений, изучаемых в воспитании молодежи, и их невидимость.*

AbuAliHusaynIbnAlilbnSino (yokilbnSino) birinchinavbatdakuchlibilimgaegabo'lgan, tibbiyotsan'atiningbarchajabhalaribilanshug'ullanganfaylasuf, astronom, shoir, musiqachivapsixologedi.

Qomusiybilimgaegabuolimdeyarlibarchafansohalariyokiamaliyotidakattamuvaffaqiyatlarga erishdi. Uningko'plabbayonotlariarslardavomidako'plabfanlarningpoydevoribo'libkelgan; vaularningba'zilari (kompyuterlarvaInternetdavrida) halihammavjud. Uningtibbiyotgaoidengmashhurrisolasibeshjilddaniborat "Tib -qonunlari" bo'lib, undao'shadavrdagibarchatibbiyotyutuqlari (jumladan, psixologiya, psixiatriyavanevrologiya) aniqtasvirlangan. IbnSino (Avitsenna) o'zpsixologiyasidainsonqalbi, aqli, ruhiyoqimlari, aql-zakovati, orzuvabashorat, insonningxohish-istaklarivahokazolarningmohiyatinibatafsiltahlilqiladi.

Zamonaviypsixologiyadabunarsalarqanchalikdolzarbeganliginita'kidlashninghojatiyo'q.

IbnSinoo'zasarida "boshkasali"ning (jumladan, boshog'rig'i, miyakasalliklarikabikranit,

letargiya, koma, depressiya, ohangdorlik, uyqusizlik, qo'rqinchlitushlar, epilepsiya, appopleksiya, falaj, spazmvaboshqalar) alomatlarivatuzalishinimuntazamtasvirlab bergan. Tibqonunlari, ya'nilbnSinohayotiykonspekti. Tabiblarorasidaengbuyukfaylasufsfatidatanilganbufaylasufningulug'vorliginiko'rishuchunbi zgako'pvaqtkerak. Uning yozuvlarini butun Bosniyada topish mumkin edi, lekin uni va uning asarlarini o'rganadiganlar juda oz edi. Kelajak avlodlarga nafaqat o'sha asarlar borligini bilish, balki bu ajoyib dahoning mohiyatini anglab etish ham vazifadir; chunki u bilan taqqoslanadigan odamlar juda kam.U ruxiy emotsional holatlar bo'yicha dastlabki tajribalarni amalga oshirgan. Ibn Sinoning "Tadbiri manozil" asarida ta'lim tarbiyada uning psixologik xususiyatlariga alohida e'tibor bergan. Bu asar bob ko'rinishida bo'lib, bu bobda bolalarni tarbiyalash, maktabda o'qitish masalalari yoritilgan.

Ibn Sino tarbiya masalalariga ham alohida to'xtalib o'tgan va tarbiyada suhbat metodini qo'llashni taklif etgan. Bolalarni tarbiyalashda va o'qitishda jamoa yoki guruhlar tashkil etib tarbiyalansa, bilim, ko'nikma berilsa, ularda moslashish, bir- biriga hurmat ko'rsatish, keraksiz odatlarni yo'qotish, bilimga tashnalik, mehr- muhabbat hissi, bir biriga hurmat e'tibori oshadi deb ta'kidlaydi. Tarbiya metodlaridan oila tarbiyasi, oilada bola tarbiyasini oshirishda muhim psixologik regional xususiyatlarni qo'llash muhimligini ta'kidlaydi.

Ibn Sino "Axloq qonuni" asarida shaxs xarakterining umumiy xususiyatlarida salbiy va ijobiy sifatning paydo bo'lish sabablarini ochib bergan. Olim bu asarida ijobiy va salbiy sifatlar odat va davlat zodagonlarining ta'sirida paydo bo'lishini ko'rsatadi. Ibn Sino o'z asarlarida adolat, saxovat, sabr-toqat, mas'uliyat, vafo, vazminlik, hayo va boshqa fazilatlarga izoh beradi. Uning fikricha, ilmi odam har jihatdan halol bo'lishi va boshqalarga xushmuomalalik bilan munosabatda bo'lishi kerak. U o'z foydasiga hayot lazzatlaridan voz kechishni ayniqsa muhim deb bildi. Adolat, poklik kabi ijobiy fazilatlarga izoh berib, qo'rquv, ikkiyuzlamachilik, baxillik, o'g'irlik, firibgarlik kabi salbiy kamchiliklarni ham ochib beradi. Ibn Sino o'z asarlarida odamlar o'rtasidagi do'stona munosabat va do'stona munosabatga alohida e'tibor beradi, pastkashlik odamlarni do'stlashishga to'sqinlik qiladi, deb hisoblaydi. Uning asarlarida do'stlarga mehribon bo'lish, yordamini ayamaslik va do'stlarining kamchiliklaridan qaytmaslik, ulardan xalos bo'lish kabi tushunchalar ochib berilgan. Ibn Sino tarbiyaviy dasturga asoslanib, do'stlikning 3 turini ajratib ko'rsatgan: birinchidan, inson qanchalik qiyin bo'lmasin, do'stini tashlab ketmaslikka harakat qiladi; ikkinchidan, mafkuraviy do'stlik, ya'ni umumiy manfaatlarga ega bo'lgan odamlar o'rtasidagi do'stlik; uchinchidan, foyda va manfaatdan kelib chiqadigan do'stlikdir. Olim haqiqiy do'stni oynaga qiyoslaydi, chunki ko'zgu insonning haqiqiy haqiqatini ko'rsatadi

Ibn Sinoning barcha bu fikrlari o'sha davr maktablarida mavjud bo'lgan o'qitish usullariga tubdan zid edi. Ibn Sino tarbiya jarayonining murakkab va mashaqqatlarini chuqur anglagan. Uning asarlari tahlili bizni ularni insonparvarlik nuqtai nazaridan hal qilishni taklif qilganiga ishontiradi, bolalar bilan ularning kamchiliklari va ularni tuzatish yo'llari haqida gapirish bo'yicha maslahatlar beradi. "...Bunday suhbatlar bolani bezovta

qilmasligi, g'ururini yanada ranjitmasligi kerak. Bola bilan faqat uning individualligini bilsangizgina gaplasha olasiz". Ibn Sinoning axloqiy va psixologik qarashlarining qiziqarli xulosasini uning "Kitob-ash-Shifo" falsafiy ensiklopediyasining yakuniy qismida topish mumkin. U insonning ijtimoiy mavjudot ekanligi va shuning uchun odamlar hayotining eng muhim sharti ularning oqilona qonunlar va adolat bilan ta'minlangan doimiy hamkorligi ekanligi haqidagi g'oyani rivojlantiradi. Ibn Sino har kimning ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanishini ta'minlovchi adolatli hukmdor bilan ideal davlat chizadi. "Agar hukmdor adolatsiz bo'lsa, unga qarshi isyon o'rinli va jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi kerak"

Ibn Sino insonga xos psixologik jixatlari shuningdek, temperament va inson xarakteri haqida o'z fikr-mulohazalarini o'z talimotini ishlab chiqqan. Shu munosabat bilan olim shaxs xarakterini shakllantirishga yordam beruvchi odatlar, iroda, temperament, shuningdek, tashqi ijtimoiy sharoitlar kabi omillarni o'rganadi. Qadimgi an'analardan, xususan, shaxsning shakllangan xarakterini o'zgarmas deb hisoblagan Arastuning psixologik ta'limotidan farqli o'laroq, Ibn Sino bu muammoning boshqacha yechimini taklif qiladi. Uning ta'limotiga ko'ra, shakllangan xarakter xususiyatlari hayotning etuk davrida turmush sharoiti va shaxsning o'zi irodasi ta'sirida o'zgarishi mumkin. Ixtiyoriy sa'y-harakatlar ta'sirida yuzaga keladigan xarakterning o'zgarishini olim temperamentning o'zgarishi bilan bog'laydi. Masalan, flegmatik temperament egasi ma'lum sharoitlarda xolerik temperament tashuvchisi sifatida namoyon bo'ladi va aksincha. Qobiliyatlarga ko'ra, Avitsenna sillogizmning "o'rta asosini" intuitiv ravishda topish qobiliyatini tushunadi. Shaxsning qobiliyatini aniqlash uchun Ibn Sino miqdoriy va sifat o'lchash usullaridan foydalanadi.

Abu Ali ibn Sino kamolotga erishishning birinchi mezoni ma'rifatni egallashga da'vat etadi. Chunki ilm-fan insonga xizmat qilib, tabiat qonunlarini ochib avlodlarga yetkazishi kerak. Bu maqsadga erishish uchun insonda shu narsaga shijoat bilan mukammallik bilan yondashishi va bu narsa past nazarda qaramasligi kerak va bunday qiyinchiliklarga bardosh berishi kerak hech qachon qo'rqmasligi kerak, o'xshaydi deb emas o'xshaydi deb harakat qilishi kerak shundagina mukammal bo'ladi deydi. "Ey birodarlar! Odamlarning botiri mushkulotdan qo'rqmaydi. Kamolot hosil qilishdan bosh tortgan kishi odamlarning eng qo'rqog'idir". Komil inson jasur, o'limdan ham qo'rqmaydigan, faqat haqiqatni bilish uchun harakat qiladigan bo'ladi, deydi u fikrini davom ettirib. Blimsiz, ilimsiz kishilar johil bo'ladi. Ular haqiqatni bila olmaydi va tan olmaydilar, deb ularni yetuk bo'lmagan kishilar qatoriga qo'shadi. Bunday kishilardan ilmiy fikrlarni sir tutish kerakligini ta'kidlaydi. U haqiqatni bilish uchun bilimga ega bo'lish kerakligini. lekin har qanday bilim ham haquqatga olib kelmasligini, inson o'z bilimining haqiqiyiligini bilishi uchun mantiqni ham bilishi zarurligini uqtiradi. Inson aloqaga muhtoj ekan hayotda o'z o'rnini topishi uchun eng avvalo uning muomila madaniyatidir. Muomila bo'lmasa ming qilsa ham befoyda. O'sha uchun birinchi navbatda muomilani yaxshi bilishimiz kerak shundagina aniq bir natijaga erishamiz. Abu ali Ibn Sino do'stlik natijasida sevgi- muhabbat paydo bo'lishini ta'kidlab o'tadi. U "Risalat ishq" asarida sevgi- muhabbatning asl mohiyatini ham ijtimoiy, ham

fiziologik jihatdan yoritib beradi. Insonlarga ularning tashqi ko`rinishiga qarab emas, balki ularning ichki, ma`naviy dunyosiga qarab baho berish kerakligini uqtiradi. Har bir kishi eng avvalo tabiatan sevgi tuyg`usiga ega, u tabiiy zarurat sifatida nomoyon bo`ladi, lekin inson o`z tuyg`ularini boshqara olishi, aql va farosat bilan haqiqiy sevgini hirs tuyg`usidan, ehtiros kuchidan ajrata oladi. Chunki haqiqiy sevgi, olimning fikricha, inson zimmasiga axloqiy, huquqiy burch yuklaydi. Bu esa olimning sevgiga ijtimoiy omil sifatida ham qaraganligini ko`rsatadi.

Abu Ali ibn Sinoning ilmiy merosini o`rganish shuni ko`rsatadiki, mutafakkir psixologiyaga doir masalalar bilan ko`proq qiziqqan va maxsus asarlar yozib qoldirgan. Bularga misol qilib “Jon to`g`risida risola” (“Risola fi-al-nafs”), “Psixologiya to`g`risida risola” (“Risola dar revanshinosi”), “Tushni yo`yish kitobi” (“Kitob al-Ta`bir”), “Jon –Ruh haqida kitob” (“kitob al-muhjat”). Ibn Sino sharqda ham o`rta asr sharoitida psixologiyaga doir masalalarni sistemalashtirdi va unga doir maxsus asarlar yozdi. Shuning uchun biz Ibn sinoni Sharqda psixologiyaga asos solgan olim, deb ayta olamiz. Abu Ali ibn Sinoni psixologiya masalalarini yoritishga qiziqtirgan asosiy omillar mavjud. Bular birinchidan, o`zidan ilgari o`tgan sharq mamlakatlari olimlari yozib qoldirgan asarlarni o`rganishga havas qo`yganligi bo`lsa ikkinchidan. antik dunyo olim va faylasuflarining ta`siri ham rol o`ynadi. Uchinchidan, Abu Ali ibn Sinodan uning tibbiyot sohasida olib borgan kishi kasallarni har tomomlama kuzatish, odamning asab sistemasini yaxshi o`rganishni talab etardi. Shuning uchun ham har xil kasallilarni davolash jarayonida kishilarning psixik xususiyatlarini, ruxiy emotsional holatlarini amaliy bilish zarur bo`lib qolgan. To`rtinchidan, Abu Ali ibn Sinoning psixologiya bilan qiziqishining yan bir sababi shundaki, psixologiya yosh avlodni tarbiyalash va o`qish jarayonlari masalalarini samarali hal qilishga katta yordam berishini u anglagan edi. Abu Ali ibn Sino, agar har qanday narsa va hodisa ichki yoki tashqi sabablar bilan harakatgakeladigan bo`lsa demak, insonning yashashi va harakatida ham biror sabab bo`lishi kerak, bunday sabablardan biri “ruhiy quvvatdir” deb ko`rsatadi. Abu Ali ibn Sino insonning fikrlash qobiliyatiga, xayol-xotirasi va iroda sifatlariga yuqori baho beradi va bu psixik jarayonning bir – biri bilan mustahkam bog`liq ekanligini anglaydi.

Xulosa qilib aytganda, Abu Ali ibn Sinoning shaxsiy faoliyati dunyoviy ilmlarini o`rganish haqidagi ta`limotlarni, ta`lim-tarbiya haqidagi mulohazalari, umuminsoniy pedagogik fikr taraqqiyotida o`ziga xos o`rinni egallaydi. Biz yoshlar o`rnak olish sifatida ko`proq ilm izlanib, o`zimiz uchun, kelajak uchun harakat qilib buyuk bir shaxs ya`ni komil inson bo`lib yetishimiz kerak. Buning uchun eng avvalo bilim, ko`nikmaga ega bo`lib o`z ustimizda mukammal izlanishimiz kerak. Bundan ko`rinib turibdiki, Abu Ali ibn Sino psixologiya sohasidagi ko`pgina ilg`or va haqqoniy fikrlari bilan psixologiya fanining keying taraqqiyotiga katta hissa qo`shgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jurayev Sh.S. (2018).” Ibn Sino asarlarida axloqiy masalalar talqini” –Ilmiy maqolalar to`plami. TDSHU 2020
2. Parviz Morewedge. the metaphysical of Avicenna (Ibn Sina)” New York 2004, 141
3. Abu Ali ibn Sino. Tibbiy o`gitlar.-Mehnat, 1991
4. Raximova R.B “O`rta asr sharq olami yetuk mutaffakiri Abu Nasr Farobiy asarlaridagi pedagogik- psixologik qarashlari” Научный импульс № 4 (100) Ноябрь 2022 г, Часть 4 2022
5. Raximova R.B “THEORETICAL OVERVIEW OF THE PERSONALITY OF THE LEADER” Proceedings of 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Innovative Technology Hosted from San Fransisco, USA 2021
6. Bekmirov, T. R., Melabayeva, R. N., Axmedova, M. E., & Nurmatov, A. N. (2022). Kasbiy pedagogika
7. Baxtiyarovna, S. D., & Jamshidzoda, B. V. (2022). QOBILİYAT RIVOJLANISHIGA TA’SIR QILUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR. Scientific Impulse, 1(3), 377-380.
8. Baxtiyarovna, S. D. (2022). KASALLIKKA MUNOSABATNI SHAKLLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 1(11), 70-77.